

SVENSK BYGD I ÖSTERBOTTEN

NU OCH FORDOM

EN NAMNUNDERSÖKNING

AV

T. E. KARSTEN

I

NATURNAMN

HELSINGFORS 1921

av samma älv, i Källby, anträffar en gård med namnet *Kittel* (utt. *tsitilfålk*), synes man på grund härav kunna antaga, att förra leden i Kattilakoski upptagits av finnarna som urnordiskt forsnamn och senare förbundits med finska efterleden *koski* 'fors'. Ordet *ketill* betyder i fno. utom 'kittel' även 'fördjupning i jorden l. marken, vari vatten eller annan vätska blir stående' (Fritzner²). Det är vanligt i nordiska vattendragsbeteckningar: jfr no. älvnamnet *Katla* (Rygh, NE. s. 125), fno. *Ketilbekkr* (Norges gamle love 2: 488, V. 2: 809), fno. fjordnamnet *Ketill* (Rygh, NG. 15: 339), svenska sjönamnen *Kitteln*, *Kettilsjön*, *Kättagöl*, *Kittelstjärn* ävensom önamnet *Kettelön* (Hellquist, s. 298).

Skärufors 1805 (*Skiärufors* 1726, 1737), gårdnamn i det numera finskspråkiga Evijärvi, kan till sin förra led icke säkert tydas. Kanske ingår häri nsv. dial. *skära* f. (utt. *stjäro*) 'ljus, klar fläck l. strimma på en eljest skybetäckt himmel', vilket Rietz (s. 616) anför från Finl., Öb.; jfr *blid-skära* f. 'klar strimma mellan molnen'; anses förebåda blidväder (Smål.).

Kronoby.

Kronoby å upprinner i Porasjärvi sjö vid foten av Suomen selkä och utmynnar i den s. k. Hästöfjärden. I sitt översta lopp, som faller inom Teerijärvi (eg. Tervajärvi) s:n, kallas ån av finnarna *Teerijoki*. Inom Kronoby s:n kallas ån

Poras ån (utt. *påras ågän*). Namnet har tillika övergått på *Poras by* i samma s:n, som intill år 1607 bar namnet „Poras Cappell“. Namnets äldsta former: *Påras* 1543 (n:o 4531), *Poras* 1544 (n:o 4532), 1546 (n:o 4534), 1549 (n:o 4536), 1550 (n:o 4540), 1551 (n:o 4542), *Porais* 1556 (n:o 4560); jfr 1557 (n:o 4592) *Poras Åå*, o. s. v. Å- och bynamnet i fråga äger ett

påtagligt samband med namnet på åns ovannämnda källsjö *Porasjärvi*, men ånamnet är utan tvivel det äldre (jfr *Kauhavanjoki* och *Kauhajärvi* s. 141, *Teuvanjoki* och *Teuvanjärvi* s. 62 f.). Dess etymon är dunkelt. Med fi. *porras* 'bro' ha namnen sannolikt intet att skaffa. Svenskt ursprung är sannolikare. I södra delen av Poras by förekomma invid ån i fråga ägor benämnda *Borgbacken* (utt. *bårbackkan*), *Borgmossen* (utt. *bårmåsan*) och *Borgfällan* (utt. *bårrfållo*). Förleden i dessa komposita anträffas även i andra österbottniska ortnamn: *Porkholm* (för-finskning av *Borgholm*), g. i Ö. Pu., vid Purmå å, *Borg*, g. i Ped. (Paloby). Från Kelviå, en nordlig grannsocken till Gamlakarleby, nämnes år 1544 (n:o 4532) en viss Anders *Porko*. I Solv finnes en äga benämnd *Borgmossen* (utt. *bårgmåsan*). I de flesta av dessa namn föreligger ordet *borg* sannolikt i sin ursprungliga bemärkelse av 'bergshöjd'. Det utgör, som man vanligen antar, en avljudsform till sv. *berg* och är identiskt med fornir. *brī*, gen. *breg* 'bergkulle', fornkelt. *brig-* och *briga-* i ortnamn (jfr fornind. *brhánt* 'hög'). Sagda grundbetydelse framträder bl. a. i fornno. och nyno. dial. *borg* f. 'Terrasse, Flade, som har høit Land eller Fjeld paa sin Bagside, men foran falder saa brat af mod det lavere liggende Land, at dets Bestigelse falder vanskelig, m. m.' (Fritzner²). I denna mening torde ordet använts t. ex. i sv. sjönamnen *Borgen*, *Borgsjön*, *Borgasjön* och socken-namnet *Borghunda* (1399)¹), i isl. ortnamnet *Borgund*, da. *Bornholm* (förr *Borghundaholm*)²) samt i norska älvnamnstammen *Borg-*³) *Poras* i Krb. har kanske utgått från ett fsv. **Borgā* 'Borg-å', vilket i finsk

¹) Hellquist, Sjönamn 1: 67.

²) Jfr Noreen, Spridda studier II, 80.

³) Rygh, Sprogl.-hist. stud. s. 62, NE. s. 21.

återgivning blev **Porka* (jfr ovan fi. *Porko* i Kelviå) med en gen. sing. **Poran* (jfr fi. *Turku* 'Åbo': gen. sing. *Turun*).¹⁾ Detta svensk-finska ånamn gav upphov åt ett finskt bynamn **Poran kylä*, varav svenskarna bildade sitt *Poras by* med det vanliga ortnamnssuffixet *-as* (jfr bynamnet *Vias gränd* i Mal, 1549 Vian[en], *Wias* 1477 i Vemo, *Wiasby* 1541 i Töfsala, se ovan s. 78 f.). Formväxlingen fsv. **Borgā*, fi. **Porka* ~ nsv. *Poras* har en parallell i sydfinländska ortnamnet *Pargas* ~ fi. *Parainen*.²⁾

Bäckar:

Drycksbäck (utt. *drykksbäkks*), g. i Ter. Jfr det till sitt ursprung oklara no. älvnamnet *Drykja* (Rygh, NE. s. 32).

Tranobäck (utt. *tränos*), g. i Hopsala, Krb., antecknad tidigast från 1726.

Forsar i Kronoby å och Teerijoki:

Brudforsen (utt. *brüdfåssn*) invid *Brudstenen* (utt. *brüdstäinen*), mot vilken en „brudbåt“ skall ha krossats.

Kyrkforsen (utt. *tsyrkfåssn*) vid kyrkan.

Per-Jöns-forsen (utt. *pärrjönsfåssn*) vid Per-Jöns l. Åminne g. i Hopsala by.

Långforsen (utt. *langfåssn*).

Krokforsen (utt. *krökfåssn*) vid Krokfors g. i Poras by.

Hammarforsen (utt. *hamarfåssn*): jfr fsv. *hamar*
1) 'hammare', 2) 'klippa, bergshöjd', även i ortnamn

¹⁾ Angående *g*-bortfallet i finskan jfr Setälä, Yhteissuomalainen Äännehistoria, s. 23.

²⁾ Saxéns antagande i Finl. Vattendragssn. s. 122, att namnet *Poras* ursprungligen avsåge den ifrågavarande åns källsjö, Porasjärvi, kan icke vara riktigt, ty denna sjö ligger långt inne i en ödemarksbygd, som nåtts av bosättningen först jämförelsevis sent. Osannolik är jämväl Saxéns härledning av namnet från ett ord motsvarande isl. *forr* 'häftig', ty å östnordisk botten saknas varje spår av detta.

(Söderwall), fvn. *hamarr* 1) 'Sten', 2) 'fremragende steil Klippe, m. m.' (Fritzner²); från nsv. diall. anför Rietz s. 240 *hammar* m. 1) 'skogbevuxen stenbacke, stenig skogsbacke, skogbevuxen, stenig bergsås', 2) 'stenbunden backe, hård och stenig mark', 3) 'i havet utskjutande tvär landtudde'. Ordet ingår bl. a. i sv. sjönamnen *Hammaren*, *Hammarsjön*, *Or-* och *Örhammaren*, *Hammervattnet*, *Hammartjärn* (Hellquist, s. 215). Från norra Öb. har jag antecknat det hithörande fi. *Hamarinoja*, namn på ett biflöde till Kuivajoki, som vid Kuivaniemi kyrka utfaller i Bottniska viken.

Spenforsen (utt. *spēnfåssn*): jfr *Spēnbacka* i Esse. Namnet innehåller, som det synes, nsv. *spene*, dial. *spini*, fsv. *spini* (*späne*) m. 1) 'spene, bröstvärta på kvinna; den del av juver, varigenom diande ungar utsuga mjölken; bröstvärta på man', 2) 'tungspene'. De nämnda sammansättningarna böra sannolikt fattas som jämförelsenamn.

Tjockforsen (utt. *tsäckfåssn*): jfr *Tjock-* (eg. *Tjock-*) *ån* i Lpf. (s. 62 ff.). Fi. forsnamnet *Tikkakoski* i Vetil å (se nedan!) innehåller som förled kanske urnord. **pikkwia-* (jfr fht. *dicki*) 'tjock', varav fvn. *pykker* och fsv. *pykkwa-* i *pykla*, *pikla* 'ofta'; jfr dock fi. *tikka* 'hackspett'.

Hiskforsen (utt. *hīskfåssn*) innehåller kanske stamordet till nsv. *hisklig* 'ryslig' och *hisna* = fsv. *hisna* (*hīsna*) 'häpna, rysa', i vilket senare ord ett *k* mellan konsonant bortfallit.¹⁾

Spåtthålet (utt. *spåtthålä*): jfr *Holafors* i Ångermanl.²⁾ samt österb. naturnamn som *Korvhålet* (utt. *kårvhålä*), smal öppning i båthamn, *Djupöhålet* Rpl. skg., *Norrhålet*, *Norshålet*, *Stekhålet*, mindre sund i

¹⁾ Jfr Tamm., Et. ordb. s. 308.

²⁾ Nordlander, Norrl. saml. s. 7.

Kve., *Öster- och Västerhålet* So. skg., *Djuphålsviken*, *Rörhålsviken*, *Ömsanhålet* Vö. skg., *Tårsönshålet* La., o. s. v. Namnen innehålla fsv. *hul*, *hol* n., nsv. *håll*, fvn. *hol*, n., vilket är rätt vanligt i nord. vat- tendragsnamn: jfr t. ex. sv. sjönamnen *Hulsjön*, *Hålsjön* (fsv. *Holsjö*), *Håltjärn*, *Hålvatten*, *Hålvättern* o. a. (Hellquist, s. 232), fno. fjordnamnet *Holangr* (Rygh, Sprogl.-hist. stud. s. 69). Se kap. II.

Storedsforsen (utt. *störäidsfåssn*) vid *Storedet* (*stör- äidi*): jfr *Esse å* (ovan) samt t. ex. *Edz å* 1552, 1554 i Ångermanl. (Norrl. saml. s. 9).

Hjulforsen (utt. *jülfåssn*); jfr *Hjulfors* o. **Hjulsjön* i *Esse* (se s. 162).

Aspfors, g. i Kolam by, Ter.: jfr *Aspbäcken* s. 7.

Bäckarsfors: jfr *Bäcksar* g. i Kolam by, Ter. Angående namnet *Bäcksar*, varav äldre former icke äro kända (det skrives nu *Bexar*) har jag ingen bestämd mening. Sannolikt föreligger här en sammansättning, vari gen. sg. *bäcks-* utgör förled; jfr komposita som *Bäcksminne*, *Bäckso* i Krb.

***Björnfors** (utt. *biönfåss*) i Ter. sammanhänger till sin främre led med gårdnamnet **Björn* (utt. *biöns* l. *biönas*) i Krb., vilket jag antecknat tidigast från 1720-talet. I närheten av gården finnes en *Bjönbacka* benämnd kulle. Från Krb. och Gkb.-trakten anför dessutom Vendell, Ordbok s. 48 appellativet *björn-mosse* under utt. *biömåsa* ävensom ett lika lydande ortnamn. Om den dialektala formen *biön* = 'björn' se f. ö. Hultman, De östsv. dial. § 1: 31, b).

Furuforsen (utt. *furufåssi*) vid *Furu* g. i Ter.

Grundforsen (utt. *grundfåssi*) i Ter.

Långbackforsen (utt. *lanngbakkfåssi*) i Ter.

Skytteforsen invid *Skytt* g. i Ter.

Vidjeskog fors vid *Vidjeskog* g. i Ter.

Vistbacka fors eller blott *Vistforsen* vid *Vistbacka* g. eller blott *Vistgårdarna* (utt. *vistgāla*) i Ter.

Sågforsen (utt. *sågfåssi*) vid Sågfors g. i Ter. Namnet innehåller antingen verktygsnamnet *såg* eller sv. dial. *såg* m. 'källdrag' (Vendell s. 988).

Gamlakarleby.

Gamlakarleby älv bär under sitt mellersta lopp genom Nedervetil (Kaustby) och Vetil socknar namnet

Vetil å (fi. *Vetelin joki*), som synes vara det ursprungliga. Äldre skriftformer: *Wetella* 1543 (n:o 4531), *Wetelä* 1546 (n:o 4534), 1556 (n:o 4560), *Wäthele Åå* 1558 (n:o 4592), *Wethell*, *Wetala åå*, *Vetelby* 1562 (n:ris 4644—45), *Öffuer uetile*, *Nedervetill* 1580 (n:ris 4757—58), *Wettella* 1548 (n:o 4534 e), 1549 (n:o 4537), 1550 (n:o 4541), 1551 (n:o 4542), *Wettelle* 1549 (n:o 4537), *Öfwer wetell*, *Nederwetil* 1655, o. s. v. Vad namnets etymon beträffar, har man hittills sökt detta i finska adj. *vetelä* 'vattenaktig, sank, flytande, tunn, blöt, lös', som subst. 'sankt ställe'¹⁾ och således velat se däri en hänsyftning på traktens sank mark. Självva älven kan det finska ordet, om vi hade att utgå från detta, således icke ha avsett. Då namnet *Vetil* är gemensamt för Över- och Nedervetil socknar (eg. byar), vilka åtskiljas av Kaustby, synes härav framgå, att det ursprungligen dock tillhört älven och från denna överförts på byarna i fråga, vilka i detta vatten ha ett förenande band. Liksom en stor del andra vid älvar belägna byar och socknar i Öb. (Storå, Tjock(å), Närpes, Solv, Vörå, Lappå, Purmå, Esse o. s. v.) ha även Vetil socknarna med all sannolikhet uppkallats efter den genomrinnande älven, utan tvivel den viktigaste av de yttre existensbetingelser, naturen anvisat deras befolkning.

¹⁾ Se J. Chydenius, Om Gamlakarleby 2: 20. Till denna mening ansluter sig även Saxén i Sv. landsm. XI.3, s. 17, 31, 88, Den svenska bosättningens hist. I, s. 255 och SNF.I.3, s. 123.